

Музейна справа

УДК 069.01:902.3:56.072

Т.В. Крахмальна¹, Д.В. Кепін²

МУЗЕЄФІКАЦІЯ ПАМ'ЯТОК ПЛЕЙСТОЦЕНУ УКРАЇНИ

Ключові слова: *плейстоцен, палеоліт, археолого-палеонтологічна пам'ятка, музеєфікація, "археопарк", експозиція.*

З другої половини ХХ ст. як у природничій, так і археологічній музеології активно розвиваються методики експонування *in situ* пам'яток плейстоценової епохи. Це, у свою чергу, передбачає організацію палеонтологічних та археолого-палеонтологічних музеїв просто неба (парків). Для території України вже підготовлений туристичний маршрут "Мандри у добу первісності" з відповідними підмаршрутами з можливим включенням до них палеолітичних пам'яток [34].

Останнім часом в Україні з'явилась низка праць, в яких порушуються питання охорони палеоприродної спадщини держави [12, 13, 27]. Проте у цих роботах не розглядаються методичні засади музеєфікації пам'яток плейстоцену, досліджених на території держави, і за археологічною періодизацією датованих раннім, середнім та пізнім палеолітом. Тому в цій статті поставлені завдання розглянути методики збереження та експонування археолого-палеонтологічних пам'яток *in situ*, провести класифікацію пам'яток плейстоцену України і на конкретних прикладах показати можливості організації археолого-палеонтологічних експозицій *in situ* з четвертинного періоду.

Класифікація пам'яток

Існують різні підходи до поділу плейстоценових пам'яток, які враховують лише палеонтологічні чи археологічні місцезнаходження.

За матеріалами неогенових та плейстоценових (четвертинних) місцезнаходжень наземних хребетних України палеонтологом Г.О. Бачинським запропонована наступна тафономічна класифікація:

1. *Печерний тафономічний тип* – включає такі тафономічні фації: гроти і навіси; горизонтально-нахилені печери; печери з входами в стрімких урвищах; вертикальні колодязі і шахти.

2. *Тафономічний тип субаеральних дрібноземних відкладів вододілів* – містить фації відкритих вододільних горизонтальних площ; тальвегів ярів та балок; схилів балок, ярів та річкових долин.

3. *Алювіальний тафономічний тип* – ділиться на заплаву, річичну та дельтову тафономічні фації.

4. *Торфовий тафономічний тип.*

5. *Бітумний тафономічний тип.*

6. *Прибережно-морський тафономічний тип.* Останні три типи на фації не діляться [1].

З 1992 р. у державі діє Закон "Про природно-заповідний фонд України", де наведена класифікація природної спадщини держави, серед якої виділено і палеонтологічні заказники. Під заказником розуміється природна територія, виокремлена з метою збереження й відтворення природних комплексів чи їх компонентів.

Спираючись на розробки археологів [7, 25], нерухомі палеолітичні пам'ятки України за розташуванням у просторі розподіляємо на дві групи: "відкриті" (просто неба) та "закриті" (у природних сховищах). У свою чергу, "відкриті" поділяємо на види: місцезнаходження, святилища, поховання, залишки виробництва, петрогліфи, поселення, кістковища (як результат антропогенної діяльності) й інші. Деякі з них далі можуть класифікуватись за типами пам'яток. Так, святилища можуть поділятися на: об'єкти природного походження, які використовувались як культові центри (Кам'яна Могила), та об'єкти навмисно створені стародавньою людиною. Така пам'ятка як Кам'яна Могила може також бути розглянута у відповідних таксономічних рівнях виду "петрогліфи". Залишки виробництва можуть мати такі різновиди: майстерні з обробки каменю, які мають варіанти: крем'яні, обсидіанові, інші; майстерні з обробки кістки. Серед пам'яток наскельного мистецтва вирізняють печерні (у тому числі гроти та навіси). Поки що на території держави не виявлено петрогліфічних пам'яток палеолітичного часу, розташованих під відкритим небом. Поселення можуть бути довготривалими з рештками господарсько-побутових комплексів (далі – ГПК), складовою частиною яких було житло з кісток мамонтів; сезонними та короткочасовими стоянками як з рештками житлових конструкцій, так і без них.

Важливе значення для збереження археолого-палеонтологічних пам'яток мають міжнародні правові документи, зокрема: "Рекомендація, що визначає принципи міжнародної регламентації археологічних розкопок" (1956), "Рекомендація з умов збереження характеру ландшафтів та стоянок" (1962), "Рекомендації по збереженню культурної спадщини, яка знаходиться у небезпеці від державних та приватних робіт" (1968), "Міжнародна хартія з консервації та реставрації пам'яток і визначних місць" ("Венеційська хартія", 1964), "Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини" (Париж, 1972), "Хартія з охорони та використання археологічної спадщини" ("Лозаннська хартія", 1990), "Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута)" (Валлетта, 1992), "Європейська ландшафтна конвенція" (2005). Серед вітчизняних документів, які регламентують правові засади збереження історико-культурної спадщини, у тому числі і пам'яток археології, необхідно назвати закони України: "Про музеї та музейну справу" (1995), "Про охорону культурної спадщини" (2000), "Про охорону археологічної спадщини" (2004).

Зі змістом цих документів можна ознайомитись у спеціальному виданні: "Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база / Автори-упорядники: Левада М.Є., Пархоменко М.Т., Титова О.М." (2006).

Експонування пам'яток

Враховуючи фізико-географічне районування та поширення археологічних пам'яток середнього та верхнього (пізнього) плейстоцену на теренах України

дослідники ділять їх на групи [7, 22]. Для середнього палеоліту можна вже казати про концентрацію пам'яток в межах закарпатської, поліської, дністровської, дніпровської, донецької, причорноморсько-приазовської та кримської територіальних груп. А в пізньому палеоліті вирізняються такі особливості розташування пам'яток: закарпатська, волинська, середньодністровська, нижньодністровська, південнобузька, середньодніпровська, надпорізька, нижньодніпровська, приазовська та кримська групи.

Експонування місцезнаходжень з викопною фауною та відкритих об'єктів *in situ* пов'язано з розробкою наукових концепцій музеєфікації відкритих пам'яток, що дає можливість довготривало зберігати їх на місці знаходження. Це обумовлює створення відповідних музеїв.

Такі новостворювані музейні комплекси можна включити до самостійної профільної групи музеїв – музеїв-заповідників просто неба. У свою чергу, "археопарки", як елементи природно-археологічних систем, ділимо на підтипи:

1. З музеєфікованими пам'ятками різного виду та типу.

2. Без демонстрації відкритих об'єктів *in situ* через неможливість їхнього збереження на місці виявлення. Природний ландшафт місцевості, де розташовані такі пам'ятки, дозволяє оголосити території природно-археологічними чи геолого-археологічними заповідниками.

До "археопарків" ми відносимо і такий підтип музею як "археодром" ("експериментальне поселення"- "уявний музей"). "Археодрами" можна створювати в природних парках чи на спеціально відведених територіях, для яких не потрібна розробка концепцій зон охорони пам'яток [15].

Слід розрізнити музеєфікацію власне палеонтологічних місцезнаходжень від збереження та експонування археолого-палеонтологічних пам'яток.

Під музеєфікацією палеонтологічних місцезнаходжень з викопною фауною плейстоцену розуміємо технологічний процес, який складається з польових палеонтологічних, геологічних та інженерно-геологічних досліджень, розробки програми консервації відкритого викопного матеріалу для його збереження *in situ* у спеціальних експозиційних павільйонах, створення відповідної інфраструктури для обслуговування створюваного парку. На відміну від археолого-палеонтологічних пам'яток, музеєфікація палеонтологічних у багатьох випадках є доволі умовною, адже відкриті місцезнаходження можуть мати тафоценотичний (аллохтонний) характер.

Можна виділити наступні типи експозицій для палеонтологічних парків з викопними ссавцями плейстоцену:

1. Напіввідкрита (комбінована) експозиція. Передбачає показ виявлених решток *in situ* у павільйонному режимі просто неба.

2. "Закрита" експозиція (під землею). Для палеонтологічних місцезнаходжень, досліджених у печерах, гротах, скельних навісах, гірських виробках. Викопний матеріал демонструється у спеціально обладнаних вітринах.

При музеєфікації археолого-палеонтологічних пам'яток з рештками житлових конструкцій необхідне залучення палеонтолога-реставратора та використання польової палеонтологічної лабораторії. Програми музеєфікації таких пам'яток повинні складатись з інженерно-геологічної оцінки (паспорту) території, де розташована та чи інша пам'ятка, і яку передбачено експонувати *in situ*, та

матеріальної структури виявленого об'єкта, методів консервації, інженерно-технічних заходів щодо охорони відкритих пам'яток *in situ*: встановлення ґрат, захисних решіток, прокладання сходин, спорудження відповідних павільйонів, навісів тощо.

Своєрідним вступом до таких новостворюваних парків повинно бути спеціально обладнане приміщення з монографічною експозицією, яка розповідає про історію дослідження відкритих пам'яток. У павільйонах, використовуючи діорамний метод та комп'ютерні технології, доцільним є також показати реконструкції навколишнього середовища та побуту стародавніх людей за часів існування тієї чи іншої археолого-палеонтологічної пам'ятки. Ці реконструкції матимуть гіпотетичний характер, особливо для середнього плейстоцену, що обумовлено фрагментарною джерельною базою та рівнем її інтерпретації [3, 4, 11, 16, 33, 42]. Але вони у наочній формі дають можливість відвідувачам уявити собі спосіб життя мешканців дослідженої пам'ятки і здійснити своєрідну мандрівку у ті далекі часи.

В Україні досі немає палеонтологічних та археолого-палеонтологічних парків. Певний досвід з проблем збереження та експонування археолого-палеонтологічних пам'яток пізнього плейстоцену накопичений при дослідженні поселень Подесення та Середнього Подніпров'я за участі фахівців різного профілю: археологів, палеозоологів, палеогеографів, палеоботаніків, палінологів, геологів, геоморфологів.

Умовно можна казати лише про часткову музеєфікацію Добранічівського пізньопалеолітичного поселення кінця мадленського часу (Яготинський р-н Київської обл.), яка здійснена під керівництвом археолога І.Г. Шовкопляса у 1970-х рр. Пам'ятка досліджена на площі 2500 м² (2672 м², за Л.В. Кулаковською). Відкритий у 1970 р. четвертий ГПК з рештками житла з кісток мамонтів був залишений на місці. Над ним у 1977 р. збудовано цегляний павільйон-музей "Добранічівська стоянка". Третій ГПК, досліджений у 1969 р., взято трьома монолітами і перевезено до археологічної секції Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту, де експонується у дерев'яному павільйоні. При збереженні викопних кісток ГПК № 3 застосовано полімери – клеї ПВА, БФ-4, БФ-6 та шелак [5, 35].

Пам'ятка, за М.І. Гладких, належить до виділеної ним межиріцької археологічної культури, яка входить до середньодніпровської етнокультурної області північної (прильодовикової) зони розвитку пізнього палеоліту Східної Європи [7].

Після відкриття у 1950-60-х рр. пізньопалеолітичних жител з кісток мамонтів мадленського часу на Мізинському поселенні (Коропський р-н Чернігівської обл.) та Межиріцькому (Канівський р-н Черкаської обл.) І.Г. Шовкопляс та палеозоолог І.Г. Підоплічко застосували заходи із збереження викопного матеріалу.

Проте тоді не ставилось питання про проведення музеєфікації цих об'єктів найдавнішої архітектури і створення музеїв-заповідників. Рештки житлових конструкцій були перевезені до Палеонтологічного музею (з 2005 р. має ім'я академіка В.О. Топачевського) Національного науково-природничого музею НАН України. Після проведення консерваційних і реставраційних робіт, І.Г. Підоплічком здійснено натурні реконструкції житла № 1 з Мізинського – та № 1 з Межиріцького поселень, які нагадують яранги народів Крайньої Півночі, Сибіру та Далекого Сходу, а також вігвами північноамериканських індіанців. Для збереження об'єктів застосовано клеї ПВА, БФ, розчин шелаку, гіпс, парафін, тоновані лаки, різні замазки, мастики, муляжі та копії як доповнення [20, 21, 25, 26, 36].

У 2006 р. Мізинське поселення (відкрите 1908 р.), яке досліджене на площі 1250 м² у 1954-61 рр. під керівництвом І.Г. Шовкопляса та І.Г. Підоплічка, включено до складу Мізинського національного природного парку. Пам'ятка за І.Г. Шовкоплясом датується ранньомадленським часом і входить до, виділеної вченим, мізинської археологічної культури. На периферії поселення, що прилягає до п'ятого ГПК (усне повідомлення М.І. Гладких), на ділянці шурфу, закладеного В.Є. Куриленком, споруджено у 2008 р. скляний ковпакоподібний павільйон, що нагадує своїми обрисами піраміду. Поряд з павільйоном встановлено пам'яткоохоронний знак. Подібний знак є і на іншій ділянці дослідженої пам'ятки.

Дослідниками висловлено думку про доцільність створення натурної реконструкції усього Мізинського поселення *in situ* [14]. Проте, з огляду на стан пам'ятки та сучасної інфраструктури села, це неможливо. Можна лише побудувати поруч з місцевим народним археологічним музеєм павільйон, де у натуральному розмірі чи певному масштабі показати макет поселення з п'яти відкритих ГПК (в інтерпретації І.Г. Шовкопляса). Існує також і варіант реконструкції пам'ятки з двох ГПК в інтерпретації археолога В.Я. Сергіна [24]. Такий макет-реконструкція міг би стати своєрідним експонатом у павільйоні.

По завершенні досліджень шести жител на Радомишльському пізньопалеолітичному поселенні (пункт 1, відкрито 500 м²) (Житомирська обл.), здійснених у 1950-60-х рр. під керівництвом І.Г. Шовкопляса, на місці розкопок встановлено пам'яткоохоронний знак. Пам'ятка належить до ранньої пори пізнього палеоліту і є локальним радомишльським варіантом розвитку пізнього палеоліту Східної Європи [35].

Серед відомих пізньопалеолітичних пам'яток з рештками житлових конструкцій, досліджених у Середньому Подніпров'ї, вирізняється Межирицьке поселення. Воно було відкрите 1965 р. і розкопувалось з 1966 по 1974 р. під керівництвом академіка І.Г. Підоплічка. Учений відкрив у 1966 р. перше житло, у 1969 р. – друге і у 1972 р – третє. Після виявлення 1976 р. та розкриття у 1978 р. четвертого ГПК з рештками житла на Межирицькому поселенні М.І. Гладких та Н.Л. Корнієць розробили методику його консервації з подальшим експонуванням *in situ* у спеціально збудованому стаціонарному павільйоні [6]. Дослідження тривають. Пам'ятку М.І. Гладких відносить до межирицької археологічної культури і датує її, враховуючи радіовуглецеві дати, у межах близько 15 тис. років тому [37]. Повний перелік радіовуглецевих дат по пам'ятках пізнього плейстоцену середньодніпровського типу наведений В.Я. Сергіним [30].

До сьогодні це унікальне поселення не музеєфіковане. Над розкопаним четвертим житлом у 1978 р. було збудовано тимчасовий павільйон каркасної конструкції (рис., 1). Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 174 пам'ятку внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. У 2010 р. старий павільйон замінено на новий металевий каркасної конструкції з двосхилим дахом (рис., 2-4).

На території Державного історико-культурного заповідника "Трахтемирів" (створений 1994 р.) (Канівський р-н Черкаської обл.) для студентів – майбутніх археологів, передбачається створення "археодрому" з реконструкцією типового житла пізньопалеолітичних мисливців на мамонтів, характерного для Лісостепового Придніпров'я [8].



Рис. Музеефікація четвертого житла Межиріцького пізньопалеолітичного поселення: 1 – загальний вигляд першого павільйону 1978 р.; 2 – загальний вигляд нового павільйону 2010 р.; 3 – фрагмент конструкції нового павільйону; 4 – рештки четвертого житла у новому павільйоні (фото Т.В. Крахмальної).

У цій же області на території Канівського природного заповідника (створений 1923 р.) з 1997 р. продовжуються дослідження, розпочаті ще у першій чверті ХХ ст. з пошуку палеолітичних пам'яток [28].

Ранньоплейстоценова пам'ятка (пізній ашель) з викопною фауною (мамонт, кінь, зубр, носоріг, олень) відома у Чернобаївському районі на правому березі р. Сули. За результатами обстеження 1954 р., І.Г. Шовкопляс дійшов висновку, що знайдені кремeneві вироби є артефактами ранньопалеолітичного часу. Додаткові обстеження, проведені 2002 р. В.М. Степанчуком та М.П. Сиволапом, не підтвердили цієї точки зору. Пам'ятка є палеонтологічним місцезнаходженням [32, 35]. Варто було б це місцезнаходження взяти на облік як пам'ятку природи. У цій місцевості можна зробити і Музей палеонтології на правах відділу Черкаського краєзнавчого музею.

У 1993 р. під керівництвом археолога Л.А. Яковлевої поновлено дослідження пізньопалеолітичного поселення мадленського часу Гінці (відкрите 1871 р., перші розкопки стосуються 1873 р.) (Лубенський р-н Полтавської обл.). За М.І. Гладких,

пам'ятка належить до межирицької археологічної культури [38, 39]. Околиці однойменного села у 1990 р. включені до Полтавського обласного ландшафтної заказника. Передбачається музеєфікація відкритих двох ГПК з рештками житлових конструкцій з кісток мамонтів. З метою забезпечення їхнього збереження від атмосферних опадів, інших небажаних природних процесів, які можуть негативно вплинути на стан збереження викопного матеріалу, розкопки проводяться у двох переносних павільйонах-ангарах.

Відносно нещодавно (1997 та 2000 рр.) В.М. Степанчуком досліджено багатоповарову пізньопалеолітичну пам'ятку мисливців на коня та хижаків Міра. Вона розташована на правому березі Дніпра неподалік с. Канівське за 15 км на південь від м. Запоріжжя. У першому верхньому культурному шарі дослідником встановлено існування житлової конструкції, котра вважається найдавнішою з відомих для пізнього плейстоцену України і за C_{14} датується в межах 27-28 тис. років тому. Житло мало площу близько $14,5 \text{ м}^2$ і, на відміну від інших пізньопалеолітичних жител Подесення та Середнього Подніпров'я, було споруджено з використанням соснових стовбурів. Дослідник реконструює надземну каркасну конструкцію сферичної чи циліндричної форми [31].

Такий макет-реконструкція в натуральному розмірі міг би стати окрасою музейного комплексу – "археодому", у районі дослідження пам'ятки і підпорядкованим на правах філії Запорізькому краєзнавчому музею.

У Запорізькій обл. поблизу с. Терпіння Мелітопольського р-ну, в долині р. Молочної розташована унікальна пам'ятка первісного мистецтва – Кам'яна Могила. Святилище відоме з XVIII ст. Перші дослідження провів у 1899 р. М.І. Веселовський. До сьогодні відомо близько 60 печер та гротів з петрогліфами, які датуються пізнім палеолітом – середньовіччям. Значний внесок у вивчення пам'ятки зробили О.М. Бадер, М.Я. Рудинський, В.М. Гладилін, В.М. Даниленко, Д.Я. Телегін, О.М. Титова, М.О. Чмихов, Б.Д. Михайлов. Археологу М.Я. Рудинському належить наукова концепція організації заповідника. Для зняття копій рисунків вчений використав закріплюючі матеріали та естампажі. У 1953 р. Кам'яну Могили оголошено заповідною територією, а наступного року заповіднику відведено 15 га землі. Статус пам'ятки природи наданий 1963 р. У 1986 р. створено Державний (нині Національний) історико-археологічний заповідник. На території заповідника розташовано філіал Мелітопольського краєзнавчого музею "Первісне мистецтво", а також лапідарній з давньою скульптурою. Найдавніші зображення В.М. Даниленко, М.О. Чмихов, Б.Д. Михайлов датують XXIV-XVI тис. років до н.е. Зображення мамонтів відкрито у печерах № 36-б, № 51-б, бізона, гроті Чаклуна, на плиті-конкреції з печери № 60 [23].

У районі с. Пушкарі (Новгород-Сіверський р-н Чернігівської обл.) на правому березі Десни, де сконцентровані пізньопалеолітичні пам'ятки, зокрема поселення домадленського часу Пушкарі I, можна створити природно-археологічний заповідник з відповідним музейним комплексом. У павільйоні можна розташувати реконструкції двох жител, виконаних у 1930-х рр. археологами П.Й. Борисковським та у 2000-х рр. В.І. Беляєвою. Археологи О.М. Рогачов та М.В. Анікович відносять поселення до пушкарівської археологічної культури [2].

Аналогічний підхід можна застосувати до пізньопалеолітичних пам'яток межирицької археологічної культури мисливців на мамонтів Семенівка 1, 2, 3 біля

однойменного села Баришівського р-ну Київської обл. У 1997-2001 рр. археологи на Семенівці 3 (кінець мадленського часу) дослідили житло легкої конструкції [24]. Новостворений музейний комплекс на правах філії може бути підпорядкованим Баришівському краєзнавчому музею.

Не всі археолого-палеонтологічні пам'ятки, які становлять значний науковий інтерес, можуть бути музеєфікованими. Багато з них було досліджено досить давно і нині вони увійшли до сучасної структури міст і фактично знищені. На місцях розкопок таких пам'яток варто встановити пам'яткоохоронні знаки і поруч, там де це можливо, у спеціальному приміщенні розмістити експозицію з макетами-реконструкціями розкритих житлових конструкцій. Це, зокрема, стосується поселень мадленського часу межиріцької археологічної культури, таких як Києво-Кирилівське мисливців на мамонтів (вул. Фрунзе № 59-61) та Фастівська стоянка мисливців на мамонтів і коней (м. Фастів Київської обл.).

Висновки

Збереження та експонування палеонтологічних та археолого-палеонтологічних пам'яток плейстоцену *in situ* можливе лише в умовах парку. До сьогодні у вітчизняному законодавстві відсутнє положення про організацію як палеонтологічних парків, так і "археопарків". Такі майбутні комплекси потребують правового статусу. На законодавчому рівні закріплено створення природних заповідників, палеонтологічних заказників, історико-культурних та археологічних заповідників. Новостворювані палеонтологічні та археолого-палеонтологічні комплекси з демонстрацією пам'яток *in situ*, які становлять значний науковий інтерес, потрібно підпорядковувати відповідним установам НАН України.

Для забезпечення збереження відкритих житлових конструкцій необхідно будівництво стаціонарних павільйонів з дренажною системою. За межами досліджених пам'яток доцільним є спорудження так званого "експериментального" павільйону, в якому дослідники і студенти, що спеціалізуються в археології та палеонтології, мали б змогу проводити дослідно-реконструкції з вивчення стародавнього житлобудівництва, виготовлення знарядь праці, творів образотворчого мистецтва, пошиття одягу тощо. Павільйон повинен бути обладнаний найсучаснішою комп'ютерною технікою. В "експериментальному" павільйоні можна було б розташувати декілька макетів-реконструкцій досліджуваного поселення в інтерпретації різних дослідників [9-19, 25, 26]. Доцільним є показ реконструкцій палеографічної обстановки досліджуваної пам'ятки, виконаних палеогеографами за участі різних фахівців [3, 4, 11, 33, 40-42].

"Археодрами" можуть стати складовою частиною місцевих краєзнавчих музеїв на правах філій чи відділів.

"Археопарки" відіграватимуть велику роль у музейній педагогіці та пам'яткоохоронній справі, що сприятиме популяризації досягнень науки серед широких верств населення, насамперед дітей та молоді. Це дасть можливість формуванню у них поважного ставлення до пам'яток найдавнішої історії. Облаштовані відповідним чином комплекси займуть чільне місце в музейній мережі України, що сприятиме поживленню екскурсійно-туристичної діяльності.

Розглянуті пам'ятки плейстоцену можуть бути включеними не тільки до регіональних туристичних маршрутів, але й до національних і міжнародних.

1. Бачинський Г.О. Тафономія антропогенових і неогенових місцезнаходжень наземних хребетних України. – К.: Наук. думка, 1967. – 132 с.
2. Беляева В.И., Гарутт Н.В. Тафономія черепа мамонта в структурі жилища // Дослідження первісної археології в Україні (до 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). Матеріали міжнар. конф. "Радомишль та його історія", 3-4 жовтня 2006 р. – К.: "Корвін прес", 2008. – С. 11-17.
3. Величко А.А., Грибченко Ю.Н., Куренкова Е.И. Позднепалеолитический человек заселяет Русскую равнину // Природа. – 2003. – № 3. – С. 52-60.
4. Величко А.А., Васильев С.А., Грибченко С.А., Куренкова Е.И. Человек проникает на Север // Природа. – 2010. – № 1. – С. 44-55.
5. Гладких М.И. Пізньопалеолітичні житла, методи їх консервації та експонування // Археологія. – 1972. – № 6. – С.106-107.
6. Гладких М.И., Корнієць Н.Л. Нова споруда з кісток мамонта в Межиріччі // Вісн. Академії наук УРСР. – 1979. – № 9. – С.50-54.
7. Гладких М.И. Исторична інтерпретація пізнього палеоліту (за матеріалами території України). Препринт. – К.: НМК ВО, 1991. – 44 с.
8. Гладких М.И., Рижов С.М., Суховий М.О. Експозиційне використання забудованої території Трахтемирівського заповідника // Пам'ятки та визначні місця Шевченківського краю. Проблеми охорони та дослідження: наук.-практ. конф., Канів, 27-28 трав. 1997 р.: тези доп. – К.: УТОПК, 1997. – С. 33-35.
9. Гладких М.И. Древнейшая архитектура по археологическим источникам палеолита // *Vita Antiqua*. – 1999. – № 1. – С.29-33.
10. Гладких М.И. Бытовое и культовое использование жилищ из костей мамонтов // Кам'яна доба України. До 130-річчя відкриття Гінцівської стоянки. – К.-Полтава: Шлях, 2003. – Вип. 4. – С. 213-222.
11. Гладких М.И., Рижов С.М. Екологічні чинники розвитку первісного суспільства // Наук. зап. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2004. – Т. VI. Историчний факультет. Центр українознавства. – С. 31-42.
12. Грищенко В.П., Загороднюк П.О., Іщенко А.А. Охорона палеонтологічних та стратиграфічних пам'яток України // Біосфери геологічного минулого України. – К.: ІГН НАН України, 1994. – Препринт-94. – С. 14-16.
13. Грищенко В.П., Корнієць Н.Л., Русько Ю.О., Ярошук Е.О. Музейний аспект вивчення геологічних пам'яток України // Вісн. Нац. наук.-природнич. музею. – К., 2001. – С. 15-28.
14. Дема Л., Рековець Л. Історія та сучасний стан дослідження палеолітичної стоянки Мізин на Десні (Короткий історичний нарис) // Історія Української науки на межі тисячоліть. – К., 2009. – Вип. 41. – С. 55-65.
15. Кепін Д.В. "Археопарки" в Україні: тенденції розвитку // *Vita Antiqua*. – 2009. – № 7-8. – С. 281-285.
16. Климишин О.С., Олешко С.В. Застосування лентикулярної технології в музейній справі // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2006. – Вип. 22. – С. 11-16.
17. Корнієць Н.Л., Соффер О.А., Адовасио Дж., Величко А.А. Продолжение исследований на позднепалеолитической стоянке Межирич // Археологічні дослідження в Україні 1993 року. – К.: Ін-т археології НАН України, 1997. – С. 70-71.
18. Корнієць Н.Л., Сунцов В.Ю. Дослідження Межиріччя // Археологічні відкриття в Україні 1997-1998 рр. – К.: Ін-т археології НАН України, 1998. – С. 82-84.
19. Кочергин В.В. Пространственная организация монументальных комплексов каменного века в Европе и Западной Сибири: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. арх.: спец. 18.00.01. – М., 2008. – 24 с.

20. Крахмальна Т.В. Палеонтологічний музей імені академіка В.О. Топачевського ННПМ НАН України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф "Природничча музеологія: теорія та практика", Кам'янець-Подільський, 17-18 вер. 2009. – Львів-Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 71-75.
21. Крахмальна Т.В. Мезинская стоянка в экспозиции Паонтологического музея им. академика В.А. Топачевского // Питання історії науки і техніки. – 2009. – № 4. – С. 49-55.
22. Любин В.П. Нижний палеолит // Каменный век на территории СССР. – М.: Наука, 1970. – С. 19-42.
23. Михайлов Б.Д. Каменная Могила – подземный "эрмитаж" Приазовья. – 3-е изд. – К.: Таки справи, 2007. – 160 с.
24. Нужний Д.Ю., Ступак Д.В., Шидловський П.С. Пізньопалеолітичний комплекс Семенівка III та особливості весняно-літніх поселень межиричської культури // Археологический альманах: Сб. науч. статей. – Донецк: Лебедь, 2000. – № 9. – С. 123-136.
25. Пидопличко И.Г. Позднепалеолитические жилища из костей мамонта. – К.: Наук. думка, 1969. – 164 с.
26. Пидопличко И.Г. Межиричские жилища из костей мамонта. – К.: Наук. думка, 1976. – 240 с.
27. Рековец Л.И. Заповедание и охрана палеозоологических памятников Украины // Биосферы геологического прошлого Украины. – К.: ІГН НАН України, 1994. – Препринт-94. – С.16-18.
28. Рижов С.М. Крем'яні виходи Канівського Придніпров'я // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2004. – Вип. 5. Пам'яті П.П. Єфименка. – С. 112-119.
29. Сергин В.Я. Структура Мезинского палеолитического поселения. – М.: Наука, 1987. – 104 с.
30. Сергин В.Я. К радиоуглеродной хронологии палеолитических поселений Среднеднепровского типа // Российская археология. – 2007. – № 4. – С. 72-81.
31. Степанчук В.М., Коен В.Ю., Герасименко Н.П. та ін. Багатошарова стоянка Міра на Середньому Дніпрі: основні результати розкопок 2000 року // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2004. – Вип. 5. Пам'яті П.П. Єфименка. – С. 62-98.
32. Степанчук В.М., Сиволап М.П. Результати археологічного обстеження пізньоашельського місцезнаходження Велика Бурімка на Черкащині // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2005. – Вип. 7. До 85-річчя Д.Я. Телегіна. – С. 20-26.
33. Степанчук В.Н. Нижний и средний палеолит Украины. – Черновцы: Зелена Буковина, 2006. – 463 с.
34. Титова О.М., Кепін Д.В. Мандри в добу первісності: туристичний маршрут (за матеріалами України) // Праці Центру пам'яткознавства. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2006. – Вип. 9. – С. 46-60.
35. Шевченко А.И., Шовкопляс И.Г. Палеолит Киевского Приднепровья. Препринт. – К.: Ин-т геол. наук АН УССР, 1982. – 60 с.
36. Шовкопляс И.Г. Мезинская стоянка. – К.: Наук. думка, 1965. – 326 с.
37. Gladkih M.I., Kornietz N.L., Soffer O. Mammoth-Bone Dwellings on the Russian Plain // Scientific American. – 1984. – November. – Vol. 251, № 5. – P. 164-175.
38. Gladkik M., Iakovleva L. Les sites d'Ukraine: de Mejrîche à Gontsy et leurs cabanes en os de mammoth // Dossiers d'Archeologie. – 2004. – Mars. – № 291. – P. 64-67.
39. Iakovleva L., Djindjan F. Le siite Paleolithique de Gontsy (Ukraine) et les sites a cabanes en os de Mammoth du Paleolithique superieur recent D'Europe orientale. Les campagnes de fouilles 1993 – 2005 à Contsy. – Kiev, 2005. – 28 p.
40. Komar M.S., Kornietz N.L., Nuzhnyi D.Yu., Pean S. Mezhirich Upper Paleolithic site: the reconstruction of environmental conditions of the Late Pleistocene and human adaptation in the Middle Dnieper basin (Northern Ukraine) // Кам'яна доба України. – К.-Полтава: Шлях, 2003. – Вип. 4. До 130-річчя відкриття Гінцівської стоянки. – P. 262-277.
41. Péan S., Kornietz N., Nuzhnyi D. Vivre du mammoth au Paléolithique en Ukraine // L'Homme. Pour la Science. Dossier hors-série. La vie au témps des mammoths. – 2004. – № 41. – Avril-Juin. – P. 82-89.

42. Stepanchuk V.N., Sapozhnikov I.V., Gladkikh M.I., Ryzhov S.N. Ukrainian Upper Palaeolithic between 40/10.000 BP: current insights into environmental-climatic change and cultural development // Archaeopress. Le concept de territoires dans le Paléolithique supérieur européen. Proceedings of the XV World Congress UISPP (Lisbon, 4-9 September 2006). – London, 2009. – P. 63-74.

¹ Палеонтологічний музей ім. академіка В.О. Топачевського Національного науково-природничого музею НАН України, Київ; e-mail: tv_krakhm@mail.ru

² Центр пам'ятокознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури; e-mail: m-center@ukr.net

Крахмальня Т.В., Кепин Д.В.

Музеєфікація пам'яток плейстоцену України

В статье рассмотрены методические положения сохранения и экспонирования археолого-палеонтологических памятников in situ. Приведены классификации палеонтологических местонахождений и палеолитических памятников. Обоснованы новые музейные комплексы – "археопарки" с соответствующей типологией. Проанализированы этапы музеификации памятников. На конкретных примерах, исследованных археолого-палеонтологических объектов с остатками жилищных конструкций из костей мамонтов (Подесенье и Среднее Поднепровье) показаны возможности создания экспозиций в условиях "археопарка". Дана характеристика позднепалеолитических памятников Среднеднепровского региона и Северного Приазовья как потенциальных объектов туристическо-экскурсионных маршрутов.

Ключевые слова: плейстоцен, палеолит, археолого-палеонтологический памятник, музеификация, "археопарк", экспозиция.

Krakhmalnaya T.V., Kepin D.V.

Museification of Ukraine Pleistocene' monuments

In this article methodics principles of preservation and exhibition of archeologic-palaeontological monuments in situ are considered. Classifications of paleontological sites and Palaeolithic monuments are given. New museum complexes – "archeoparks" of proper typology are grounded. The stages of monuments' museification have been analyzed. On the concrete example of the researched archeologic-palaeontological objects with the remains of dwelling constructions of mammoth-bones (Podesenje and Middle Dnieper) the possibilities of the exhibitions' creations under conditions of "archeopark" are shown. The characteristics of the Late Palaeolithic' monuments of the Middle Dnieper region and North Priazovie as potential tourist-excursion routes is given.

Key words: Pleistocene, Palaeolith, archeologic-palaeontological monuments, museification, "archeopark", exhibition.